SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

SELÇUKLU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ YAYINLARI NO : 17

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SELÇUKLU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

VII. MİLLÎ SELÇUKLU KÜLTÜR VE MEDENİYETİ SEMİNERİ (II. ORTAÇAĞ VE TÜRK DÖNEMİ KAZI - ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ)

30 Nisan - 02 Mayıs 1998

KONYA, 1998

© Selçuk Üniversitesi Rektörlüğü, 1998

ISBN 975-448-137-7
ISSN 1300-5219

Selçuk Üniversitesi Yayın Komisyonunun 11/02/1998 tarih ve 265/071/07067 sayılı kararı ile 750 adet basılmıştır.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ 1998 - KONYA

ESKİ VAN HÜSREV PAŞA KÜLLİYESİ KAZISI 1996/1997

Abdüsselâm ULUÇAM[**]

Eski Van'da bulunan Hüsrev Paşa Külliyesi, Van Beylerbeyi Hüsrev Mehmet Paşa'nın eseridir. 1567 yılından XX. Yüzyıl başlarına kadar her kesimden insanın uğradığı, ilim ve sohbet meclisleri ile huzur bulduğu bir yer olarak hizmet vermiştir. Külliye, I. Dünya Savaşı sırasında Rus işgaline uğrayan ve baştan sona yakılarak tahrip edilen, şehirle birlikte 1915 yılında terk edilmiştir. 1930-1940 yılları arasında depo olarak kullanılmış medrese ve hamamın duvar kaplama taşları, revak sütunları ile kubbelerin kurşunları sökülerek yağmalanmıştır (Resim: 1).

1960'ta caminin kubbesi çatlayıp son cemaat yeri yıkılınca, 1967'den başlayarak değişik projelerle Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce onarımlara başlanmış, ancak hep yarım kalmıştır. Son yıllarda ise külliye yapıları hayvan sürülerinin otlağı, sorumsuz ve bilinçsiz kişilerin piknik yeri, hatta tuvaleti olmuştur. Hamamın ve şadırvanın su kanalları patlamış, avlu bataklık, cami harimi de sarnıç haline gelmiştir.

Mimar Sinan'ın Anadolu'nun en doğusundaki bu eserini kurtarmak amacayla, Van Gölü Çevresi, Tarihi Eserleri ve Kültür Değerlerini Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü'nce bir proje hazırlanmış, onarımı ve vakfiyesine ters düşmeyecek şekilde kullanılması şartıyla külliye Yüzüncü Yıl Üniversitesi'ne tahsis edilmiştir.

** Prof. Dr. Abdüsselâm ULUÇAM, YYÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 Hüsrev Mehmet Paşa hakkında, kaynaklarda değişik ve ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Köse Hüsrev Paşa lakabı ile anılan Mehmet Paşa'nın devşirme olduğu, Enderun'da yetişip devletin çeşitli kademelerinde görev aldığı belirtilmektedir. 1562-1565 yıllarında Bağdad; 1565 – 1567 yıllarında Van; 1572'de Kıbrıs; 1573'de Karaman; 1576'da Van (ikinci kez); 1579'da Erzurum ve 1583'te Safavilerle savaşırken şehid düşmüş, Van'da kendi yaptırdığı türbesine gömülmüştür. Daha geniş bilgi için bkz. Y. Öztuna, Büyük Türk Tarihi, XIII, 1983, s.285 P. Ibrahim Efendi, Peçevi Tarihi, I, 1992, s.131; M. Süreyya, Sicilli-i Osmani, II, 1308-1315, s.272.

2Hüsrev Paşa Külliyesi Vakıflar Genel Müdürlüğü, Vakfiye Defteri (1267), No: 582, 2-2.

KÜLLİYENİN KISA TANITIMI

Vakfiyesine göre cami, mederese, türbe, hamam, han, imaret, misafirhane, çeşme ve dükkânlardan oluşan külliye, Eski Van'ın Ortakapı Mahallesi'nde bulunmaktadır.

Halk arasında Kurşunlu Cami adıyla da anılan Hüsrev Paşa Camii, külliyenin çekirdeğini oluşturmaktadır. Tuhfetü'l Mimarin'de Mimar Sinan'ın eseri olarak geçmektedir. 15.00 x 15.20 m ölçülerinde kare planlı bir harimi ile girişte beş gözlü son cemaat yeri ve bir minaresi bulunmaktadır (Resim: 2).

Harim mekânı 2 m kalınlığında duvarlar üzerine oturan tek kubbe ile örtülmüştür. Köşelerden düz tromplarla geçilen kubbenin ağırlığı sekiz sivri kemerlerle beden duvarlarına aktarılmıştır. Duvarlarda kesme taş, geçiş elemanları ve örtü sisteminde tuğla malzeme kullanılmıştır. Tamamen yıkılan son cemaat yerinin, harim kuzey duvarında kalan izleri ile eski kaynak ve fotoğraflarından pandantif geçişli beş kubbeli olduğu görülmektedir. Harime kuzey cephesi ekseninde bulunan bir kapıdan girilmektedir. Üzerinde iki beyitlik Farsça kitabesi mevcuttur. Yapım tarihi olan 975 (1567) yılı hem ebcet hesabı hem de rakamla yazılmıştır.

Hariminin girişinde yer alan ahşap mahfilden hiçbir iz kalmamıştır. İç mekân, beden duvarlarında değişik sayıda olmak üzere 16 pencere ile aydınlatılmıştır. Doğu cephesindeki orta pencere türbeye geçilen kapı şekline dönüştürülmüştür.

Cami duvarları içten 2 m yüksekliğe kadar çinilerle kaplanmış, ancak bu çiniler beden duvarlarında değişik sayıda olmak üzere 16 pencere ile aydınlatılmıştır. Doğu cephesindeki orta pencere türbeye geçilen kapı şekline dönüştürülmüştür.

Kıble duvarının tam ortasında yer alan ve cepheden dışa taşan abidevi mihrab kalker taşından yapılmıştır. Beş kenarlı mihrap nişi üç dilimli kemerle taçlandırılmış, yan yüzler geometrik örneklerle bezenmiştir.

Cami, dış cephelerdeki renki taş işçiliği ile dikkat çeker. Duvarlar, genellikle alttan pencere hizasına kadar kırmızı- beyaz; pencere kemer ayaklarından itibaren de siyah-beyaz ve kırmızı renkli yatay kuşaklar oluşturan taşlarla kaplanmıştır. Mihrap, kıble duvarlarından yarım kule şeklinde dışarı taşırılmıştır. Caminin kuzeybatı köşesinde yer alan minare kare kaideli, silindirik gövdelidir. Yatay kuşaklar halindeki renkli taş işçiliği minarede de kendini gösterir.

Cami ile birlikte planlanıp aynı tarihte yapılan medrese de Sinan'ın eserleri arasında sayılmaktadır. Caminin kuzeyinde, avluyu U biçiminde saran medreseye caminin batısında bir dershane eklenmiştir. Hücreler kırma taş malzeme ile yapılmış,üstleri pandantif geçişli kubbelerle örtülmüştür. Köşe hücreleri diğerlerinden daha büyük olup kubbeleri giriş üzerine gelecek şekilde yarım tonozla desteklenmiştir.

Kaynaklarda hücrelerin önünde kemerli payelere yaslanan üzeri meyilli çatı ile örtülü U biçiminde bir evrak olduğu belirtilmektedir. Her hücrenin revaktan geçilen bir kapısı, dış cepheye açılan ikişer penceresi ve birer dolap nişi bulunmaktadır. Bugün medresenin büyük bir bölümü temel seviyesine kadar yıkık durumdadır.

Külliyeye sonradan eklenen Hüsrev Paşa Türbesi, caminin güneydoğu köşesinde bulunmaktadır. Hüsrev Paşa'nın 1587 'de ölümü üzerine Mardinli Mimar Abdullah oğlu Şaban'a yaptırılmıştır.

Altıgen plânlı türbe düzgün kesme taş kaplamalı duvarların üst kısmı pahlanarak onikigen pramidal bir külahla örtülmüştür. Her yüzünde tüm cepheyi kaplayacak şekilde birer kuşatma kemeri ile içlerinde kapı ve pencere açıklıkları mevcuttur. Batı sütun ve kemerler üzerine oturan kubbeli bir antresi bulunuyordu. Kapının kuşatma kemeri üzerine palmet motifleri işlenmiştir. Alınlıktaki kitabesinde ebcetle 996 (1587) tarihi düşürülmüştür.

Son olarak 1992 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce onarılan türbenin çoğu malzemesi yenilenmiştir. Hüsrev Paşa Türbesi, günümüzde külliyenin en sağlam elemanı durumundadır.

Cami ve medresenin kuzeyinde yer alan hamamın beden duvarları moloz taşla örülmüş, örtü sisteminde tuğla kullanılmıştır. Klasik Osmanlı hamamları şemasın göre kurulan yapının iç mimari elemanları ayırt edilemeyecek şekilde tahrip olmuştur. Kalan duvar ve örtülerde yangın izleri gözlenmektedir.

Külliyenin diğer yapılarından biraz uzakta bulunan hanın da giriş avlu ve tonoz örtüleri yıkılmış vaziyettedir. Çeşme ve dükkünlar ise tamamen en kaz yığınları arasına karışmıştır.

KAZI ÇALIŞMALARI

Van Müze Müdürü Ersin KAVAKLI'nın başkanlığında ve Prof Dr. Abdüsselâm ULUÇAM'ın bilimsel sorumluluğunda 1996 tarihinde başlanan kazı çalışmalarına her yıl belirli periyotlarla devam edilmektedir. Kazı giderleri Van Valiliği Özel İdare Müdürlüğü, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü ve Türk Tarih Kurumu

Başkanlığı'nca karşılanmaktadır. Çalışmalar Yüzüncü Yıl Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü ve Van Meslek Yüksekokulu Restorasyon programının öğretim elemanları ve öğrencileri tarafından yürütülmektedir. 1996 yılı çalışmaları (HK-96): 1- Külliyenin etrafına tel örgü çekilmesi, 2- Külliyenin insitu durumunun çizim ve fotoğrafla tespit edilmesi, 3- Külliye içindeki suyun ıslahı, 4- Kazı çalışmaları, 5- Kazı alanından çıkan malzemenin tasnifi, 6- Geçici onarım ve koruma çalışmaları, 7- Çevre düzenlemesi, 8- Rölöve çalışmaları olmak üzere sekiz başlık altında toplanabilir.

1- Tamamı I. Derece arkeolojik sit alanı olmasına rağmen Van kentinin fiziki koruması bulunmadığından, ilk aşama kazı ve restorasyon çalışması düşünülen külliye yapılarının hiç olmazsa tel örgü ile çevrilmesi düşünülmüş bu amaçla cami, medrese ve hamamı içine alacak şekilde 60x100 m'lik alanın etrafına tel örgü çekilmiştir. Çalışmalar süresince ve daha sonraki günlerde bu basit düzenin gerçekten alanı koruduğu gözlenmiştir.

2- Kazı çalışmalarına başlamadan önce cami, medrese ve türbenin bulunduğu alan 10x10 m karelere bölünerek insitu planı çıkarılmış yapıların fotoğraf ve video çekimeri yapılarak ilk durumları tespit edilmiştir (Çizim: I).

3- Külliyenin ihtiyacını karşılayan su şebekesinin patlaması sonucu, rast gele akan sular zamanla avluya, cami içine birikerek bu mekânları bataklık ve sarnıç haline getirmiştir. Uygun bir çalışma ortamı sağlayabilmek amacıyla önce sondajlarla su şebekesi bulunarak bozulan künkler onarılmış, menfezler temizlenerek suyun tahliyesi sağlanmıştır. Kısa zamanda sular çekilence zemin ortaya çıkmış, avlu, cami harimi ve medreseye girip çıkabilme imkânı doğmuştur. Ancak su şebekesi yalnız külliyede değil, şehrin değişik kesimlerinide de tahrip olduğundan, ilk aşamada dışarıdan gelen su sızıntıları önlenememiş, kazı çalışmaları sırasında, önemle medresenin doğu hücrelerinin açılmasında güçlük çekilmiştir.

4- "HK-96" koduyla sürdürülen kazı çalışmalarına alanın bir temizliği ile başlanmıştır. Önce caminin içindeki moloz taşlar, çamur yığınları ve insan pislikleri kaldırılmış, duvarlardaki askerlik hatıraları ile değişik örgütlerin yazdığı sloganlar silinerek kubbe eteğindeki otlar, minare ve mahfil merdivenlerindeki yığıntılar temizlenmiştir.

İlk kazı, son cemaat yerinde gerçekleştirilmiş, yaklaşık 20 cm kalınlığındaki çamur katmanı açılark zemin ortaya çıkarılmıştır. Daha

önceki restorasyonlarda bilimsel olmayan yöntemlerle yapılan sondaj ve kazılar sırasında oluşan taş yığınları alan dışana taşınmıştır (Resim: 3).

Kazıya medresenin batı hücrleri önünden davam edilerek –30 cm'lik kotlarla açılan ilk katmanı açılarak zemin ortaya çıkarılmıştır. I. Nolu hücrenin kazısında ise zeminde altıgen şeklinde döşeme tuğlalara rastlanmıştır.

I nolu hücreden sonra medresenin diğer hücrelerinin kazısına başlanmış 30, 30 ve 10 cm kotlarında üç katman açılarak zemine ulaşılmıştır. Zeminde I nolu hücrede olduğu gibi altıgen tuğlalar bulunmuştur. Tuğlaların altına ise Sal taşlarının döşendiği görülmüştür. Medresenin kuzeyindeki IV, V, VI, VII, VIII, IX, X ve XI nolu hüc-rede de 30 cm'lik kotlarla iki katman açılmış, VIII ve IX nolu hüc-renin arasında şadırvana ve avluya yaçılan giriş kısmı bulunmuştur.

Medresenin doğudaki XII, XIII, XIV, XV ve XVI nolu hüc-releri beş katman halinde açılmış XII nolu hücrenin zeminindeki 63 cm çapındaki etrafı tuğla döşeli bir kattandır bulunmuştur. Hücrenin içinden devamlı su çıktığı için tandırın boyu tespit edilememiştir. Ayrıca bu hücrede, güney yönde ve doğu-batı doğrultusunda ikinci bir duvar ortaya çıkmıştır. Vakfiyesinde yazıldığı gibi, yapılan kazı sonucunda da, medresenin doğu hücrelerinin talebe hücresi değil, kiler mutfak gibi işlevler içerdiği görülmüştür. Ayrıca bu hücrelerin duvar açıklıklarına göre kapılarının avluya değil, dışarıya açıldığı ihtimali belirmiştir (Resim: 4).

Avluda yapılan kazılarda, blok taş döşeli zeminin farklı kotlar vermesi ve bir kısmından su çıkması yüzünden, tamamının önümüzdeki kazı dönemlerinde açılması uygun görülerek bu mevsim çaprazlama iki bantla yetinilmesi kararlaştırılmıştır. Medresenin doğu kanadı önündeki 3x8 m lik bir alanla, avlunun orta mekânında kazı yapılarak zemin ve şadırvan açığa çıkarılmıştır. 3.30 m çapındaki mermerden yapılmış yuvarlak şadırvan havuzu ile etrafındaki döşeme taşları ve havuza su getiren künkler temizlenmiştir (Resim: 5).

Kazı sonucunda, havuzun suyunu taliye eden kanalınVIII-IX nolu medrese hücreleri arasındaki giriş bölümünün altından hamama doğru uzandığı: havuzun etrafındaki döşeme taşlarının avlu zemininden 40 cm daha yüksek tutulduğu anlaşılmıştır. (Resim :6).

Son cemaat yeri, medrese hücreleri, şadırvan ve avlunun kazısından sonra türbe ve camiinin çevrsinde oluşan taş ve toprak yığınları temizlenmiş, türbenin önündeki muhtes merdiven düzeltilmiştir. (Resim:7).

HK-96 döneminde kazısı tamamlanan cami, medrese, avlu ve şadırvanın ±0.00 kotuna göre tesviyesi yapılmış, daha sonra da ince temizliği gerçekleştirilmiştir.

5- Kazı öncesinde avluda bulunan ve kazı sırasında ortaya çıkarılan yakyaşık 100 m^3 mimari malzemenin (taş-tuğla) nitelikli olanlarını restarasyonda kullanılmak üzere cami içine alınmış, moloz taşlarla kırık tuğlalar da kazı alanının kenarına istif edilmiştir.

Kazı alanında dağınık vaziyette duran sütun parçaları ile sütun kaideleri son cemaat yerine taşınmıştır. Avlu ve medrese odalarındaki avluya ait zemin döşeme taşları bulundukları yerlere göre avluda tasnif edilmiştir. Mihrabdan sökülüp cami içine yayılan mihrab taşları da koruma altına alınmıştır.

6- Kurşunları sökülen caminin kubbesi depremlerin de etkisi ile çatlamış, bu çatlaklardan sızan yağmur ve kar suları yapıyı tehdit eder hale gelmiştir. Kubbenin yıkılmasını önlemek amacıyla çatlaklara katkı maddeli beton enjekte edilerek bu tehlike bir ölçüde giderilmiştir.

I,II ve III nolu medrese hücrelerinden çıkan zemin döşeme tuğlalarını korumak amacıyla, üstleri 30 cm kalınlığında toprakla kapatılmıştır.

Avlunun doğusunda açılan 3x8 m lik alan sızan suların birikmesi üzerine tekrar toprakla doldurulmuştur. Mihrab önü ile caminin muhtelif yerlerinde defineciler tarafından açılan çukurlar kapatılmıştır.

Cami ile minarenin girişine geçici olarak birer kapı yapılmıştır. Yine cami pencerelerinin beşinde eksik olan demir korkuluk şebekeleri yeniden yaptırılarak yerlerine takılmıştır.

7- Tel örgü içine alınan külliye yapılarının genel temizliğinden sonra kazı ve onarım çalışmalarına son verilmiştir.

8- Kazısı tamamlanan cami, medrese, avlu ve şadırvan ölçüleri alınarak 1/50 ölçeğinde röleveleri çıkarılmıştır. Van Gölü'nün devamlı yükselmesi göz önünde tutularak, külliyenin konum seviyesi ile göl seviyesinden 5.50 m daha yüksek olduğu anlaşılmıştır.

Kazı ve restarasyon çalışmalarının her aşaması büyük bir titizlikle dia, negatif ve video çekimleri ile tespit edilmiştir.

9- HK-96 kazı döneminde iki adet envanterlik eser bulunmuştur. Bunlardan birisi XVI nolu hücrede beşinci

katmanda çıkan sırlı seramik kap ile değeri havuzun içinde bulunan kemikten yapılmış bir kalemtraştır. (Resim:8).

18 Haziran –30 Eylül tarihleri arasında sürdürülen 1997 çalışmaları da başlık altında toplanabilir:

1- Kazı Çalışmaları (HK-97)

HK-96 Kazı döneminde kazısı tamamlanan alanların son durumlarını tespit etmek amacıyla dia ve negatif filmleri çekilerek genel bir temizliği yapılmıştır.

Medrese hücrelerinin güneybatı köşesinde yer alan 4.80x4.90 m ölçülerindeki baş o dada 30, 30 ve 10 cm lik üç katman halinde yapılan kazı sonunda zemini ortaya çıkarılmıştır. Altıgen tuğla döşeli baş odanın güney duvarında diğer hücreye geçilen 95 cm genişliğinde, kapı olması muhtemel bir açıklık bulunmuştur. Kazı sırasında çok sayıda kırık pipo ile yaygın katmanı tespit edilmiştir.

Baş odanın güneyinde, Y1 plankaresinde açılan 30 cm lik iki katman sonunda 4.20 x 4.2 m ölçülerinde kare bir mekân daha ortaya çıkmıştır. Bu hücre baş odadan 50 cm daha düşük kotta olup zemininde kırık ve erimiş halde tuğla döşemeler bulunmaktadır. (Resim 9).

Caminin batı ve güneyinde yer hazirenin, -30 cm lik tek katman halinde kazısı yapılmış sonuçta farklı kotlarda mezarlar tespit edilmiştir. A1, Z1, Y1, V1-V4 kerelerinde külliyenin güney ve batı çevre duvarları ortaya çıkarılmıştır. Çevre duvarları moloz taşlarla yapılmış olup, XX. yüzyılın başlarında tamir edildiği anlaşınmaktadır. Çevre duvarlarının dışından yapılan 30, 30, 30 ,20 cm lik dört açma sonunda orjinal zemine ulaşılmıştır. Kazı sırasında farklı kotlarda muhtes duvarlara rastlanmış, ölçümleri ve resimleri alındıktan sonra kaldırılmıştır. Toplam 30 m lik asıl çevre duvarı zemine kadar açılmıştır. İkinci katmanda yangın izleri ile bol sayıda pipo, yanmış ahşap ve oksitlenmiş metal parçalarına rastlanmıştır. Ayrıca her katmanda çok sayıda hayvan kemiği çıkmıştır. Y1 karesinde külliyeye giriş sağlayan kapılardan birisi ortaya çıkarılmıştır.

Çevre duvarının kazısı sırasında Y1 karede külliyenin vakfiyesinde de belirtilen çeşme bulunmuştur. Ancak, 1.55x2.95 m ölçülerindeki çeşmeden günümüze temel izleri ile düşey doğrultuda bir künk ulaşabilmiştir.

Çevre duvarı kazısı sırasında, V2 karede birisi 1865 Rus, diğeri 1255 (H) tarihli Osmanlı parası olan iki adet bakır sikke bulunmuştur. Yine bu açmada kırılmış halde V2, V3 karelerinde üç adet sırlı seramik parçası bulunmuştur (Resim: 10).

HK-96 kazı döneminde açılan ve mutfak, kiler gibi işlevleri olan medresenin doğu hücresinin devamı olduğu anlaşılan bölümlerin kazısına başlanmıştır. A5 karesindeki medrese hücresinin giriş kapısı bulunmuş 30 cm kotunda bir açma ile sal taşı döşemeli zemini ortaya çıkarılmıştır.

AI, AII, BI, BII karelerinde medreseye aitt bir hücre daha or-taya çıkarılmıştır. Zemin döşemesi olmayan 4.35x5.20 m ölçülerindeki hücrede kırık seramik parçaları, pipolar, hayvan kemikleri ve yanık izlerine rastlanmıştır.

Bu hücrenin güneyindeki alanın beş katman halinde kazı yapılmış, DII, CII, BII karelerindeki ilk katmanda 60 cm kalınlığında taş ve kerpiçle yapılmış çevre duvarı ortaya çıkarılmıştır. Duvarın arasında çürümüş halde ahşap hatıllara rastlanmıştır. İkinci katmanda düzgün olmayan döşeme bulunmuş, 30 ve 50cm lik katmanlardan sonra ikinci bir zemin tespit edilmiştir. 20 cm lik son katmanda 20 m uzunluğunda ve 20 cm derinliğinde su kanalı bulunmuştur. Su kanalının, V5, V6 Y6, Z5, A5 karelerinde devam ederek A5 karedeki 50x50 ölçülerindeki kuyuya ulaştığı görülmüştür. Kuyu 130 cm derinliğinde olup etrafı ahşap hatıllarla desteklenmiştir. Bu açmalar sırasında çok sayıda küçük cam parçaları kırık seramikler, pipolar, hayvan kemikleri, oksitlenmiş metal parçaları ve yangın izlerine rastlanmıştır (Resim: 11).

A5, B5, C5, D5, E5 karelerinde yapılan kazı sonunda farklı kotlarda üç zemin döşemesi ortaya çıkarılmıştır. A6 karede ise külliyenin giriş kapısının bir bölümü bulunmuştur. Düzgün kesme taşlardan oluşan köşenin üzerinde ahşap hatıllarla çivilere rastlanmıştır.

C4 ve D4 karelerinde birinci katmanda şadırvan ve hamamdan gelen suların tahliye şebekesine rastlanmıştır. Medrese avlusundaki şadırvan ile hamamın atık suları burada birleşmekte daha sonra alttan tahliye şebekelerine düzgün kesme taşlarla bağlanmıştır. C4 karede bir adet oksitlenmiş anahtar bulunmuştur.

V4, V5 karelerinde, birinci zemini tuğla döşeli ve basamaklı bir mekâna rastlanmış, yapılan sondajla zeminin daha aşağıda olduğu anlaşılmıştır. Alanın 30, 30, 30 cm lik kotlarla sürdürülen kazısı sonunda, 6.00x6.30 m ölçülerinde kare bir yapı ortaya çıkmıştır. Güney ve kuzeyde birer kapı açıklığı bulunan bu mekânın içinden yangın tabakaları ile güneydeki giriş bölümü önünden ahşap kalıntılar ve metal parçaları bulunmuştur. Tanınamayacak şekilde oksitlenen metallerin, muhtemelen ahşap bir kapıya ait olduğu anlaşılmaktadır. Güneydeki giriş kapısının, iki yanındaki taşlarda birbirini izleyen palmet motiflerini

içeren süslemenin yer alması nedeniyle bunun bir taç kapı olduğu ihtimalini düşündürmektedir. Yapıda kullanılan mimari malzemenin cami ile aynı özelliği taşıması, 1 m kalınlığındaki düzgün kesme taş duvarlarıyla önemli bir yapı olduğuna işaret etmektedir. Büyük bir yangın sonucu yıkılan yapının duvarlarından yalnız iki taş sırası günümüze ulaşabilmiştir. Duvar taşlarının çoğu rutubetli toprak altından erimiş olarak çıkmıştır (Resim: 12-13).

Türbe veya külliyeye girişi sağlayan iki açıklıklı bir kapı olduğu sanılan kare mekânın iki yanına sonradan yapılmış işlevleri belli olmayan bazı yapı kalıntıları ortaya çıkarılmıştır.

A1, Z1, V1 karelerinde yapılan kazılar sonunda, çıkan zemin döşemelerinin, külliyeye ait bir kaldırım ve yola ait olduğu anlaşılmıştır. C1, B1 karelerde sondaj yapılmış, 30 ve 20 cm lik iki katman sonunda kaldırım taşları ortaya çıkarılmıştır (Resim: 14).

A1, B1 C1, Z1, Y1 karelerinde yapılan sondajlarda külliye içinde devam eden zemini taş döşeli yol bulunmuştur. 6.25x1.90 m lik açma düzgün taş döşeli yolun bir bölümünün kazısı tamamlanmıştır.

2- Çevre Düzenlemesi

HK-96 ve HK-97 dönemlerinde kazısı tamamlanan alanların ± (o) kotuna göre tesviyesi yapıldıktan sonra ince temizliği gerçekleştirilmiştir. Bu alanların dia ve negatif filmleri çekilmiştir.

3- Kazı alanından Çıkan Malzemenin Tasnifi

Kazı esnasında çıkan mimari parçaların (taş, tuğla) yerlere göre hücre, kare mekân ve külliyenin kaldırımlarının rölöveleri için 1/50 ölçeğinde ölçümleri yapılmıştır.

4- Rölöve Çalışmaları

Kazısı tamamlanan medrese hücrelerinin dış çevresi ile baş odası, yanındaki hücre, kare mekân ve külliyenin kaldırımlarının rölöveleri için 1/50 ölçeğinde ölçümleri yapılmıştır.

5- Konservasyon Çalışmaları

HK-97 kazı döneminde ortaya çıkarılan medrese hücreleri ve dershane (baş oda) ile HK-96 sezonunda kazısı tamamlanan medrese hücrelerinin zeminlerindeki altıgen tuğlaların tahrip olmaması amacıya üstleri 50 cm kalınlığında toprakla kapatılmıştır. A1, Z1, Y1, V1-V4 karelerinde yer alan caminin güney ve batısındaki çevre duvarının 90 cm

genişliğinde ve150 cm yüksekliğinde konservasyonu ve restarasyonu yapılarak koruman altına alınmıştır. (Resim:15).

6- Restorasyon Çalışmaları

Hüsrev Paşa Külliyesi'nde cami ve önündeki kare mekânda Ahlat taşı (andezif tüf) kullanıldığından, restorasyon çalışmalarında da aynı malzemeden yararlanmak üzere Ahlat'tan beyaz, kahverengi ve siyah renkte andezif tüf taşı getirtilmiş.

Caminin cepheden dışa taşan mihrab çıkıntısında, yıkılan gövde, külah ve palmet süslü tepelik kısmı aslına uygun şekilde restore edilmiştir.

Caminin alt kat pencerelerinde doğudaki birincisinin atkı taşı; ikincisinin atkı taşı ve çerçeve altlıkları; üçüncüsünün çerçeve, atkı taşı ve kemer alınlığı; kuzey cephedeki pencerelerden doğudakinin alt kısmı; minare kaidesindeki kapının etrafı batı cephedeki pencerelerin altlıkları; güneydeki pencerelerden batı taraftakinin altlığı, diğer ikisinin altlığı ile atkı taşlarının restorasyonu gerçekleştirilmiştir.

Caminin kubbe eteğindeki 16 payandanın sökülen ve tahrip olan üst kısımlarının tamamı aslına uygun şekilde restora edilmiştir.

Kubbe eteğindeki harpuçlardan tahrip olanlar çürütülerek yerinden sökülmüş daha sonra kahverengi Ahlat taşı ile yeniden yapılmıştır (Resim: 16).

Cami minaresinin yıkılan şerefe korkulukları beyaz Ahlat taşından aslına uygun olarak yeniden yapılımştır. 3.50 m yüksekliğindeki külahın ahşap iskeleti çakılarak üzeri 1.5 mm kalınlığında kurşun levhalarla kapatılmış ucuna 1 m boyunda bir alem ve paratöner takılmıştır (Resim: 17).

V4 karesinde gerçekleştirilen kazı sırasında ortaya çıkan kare mekânın temele kadar rutubetten eriyen duvarları, ölçümleri tamamlandıktan ve resimleri çekildikten sonra sökülmüş iki taş sırasında yeniden yapılmıştır. Güneydeki giriş kapısının batısında yer yer palmet süslemeli çerçeve taşı tahrip olduğundan, diğer örneğe göre yeniden işlenerek yerine konulmuştur (Resim: 18).

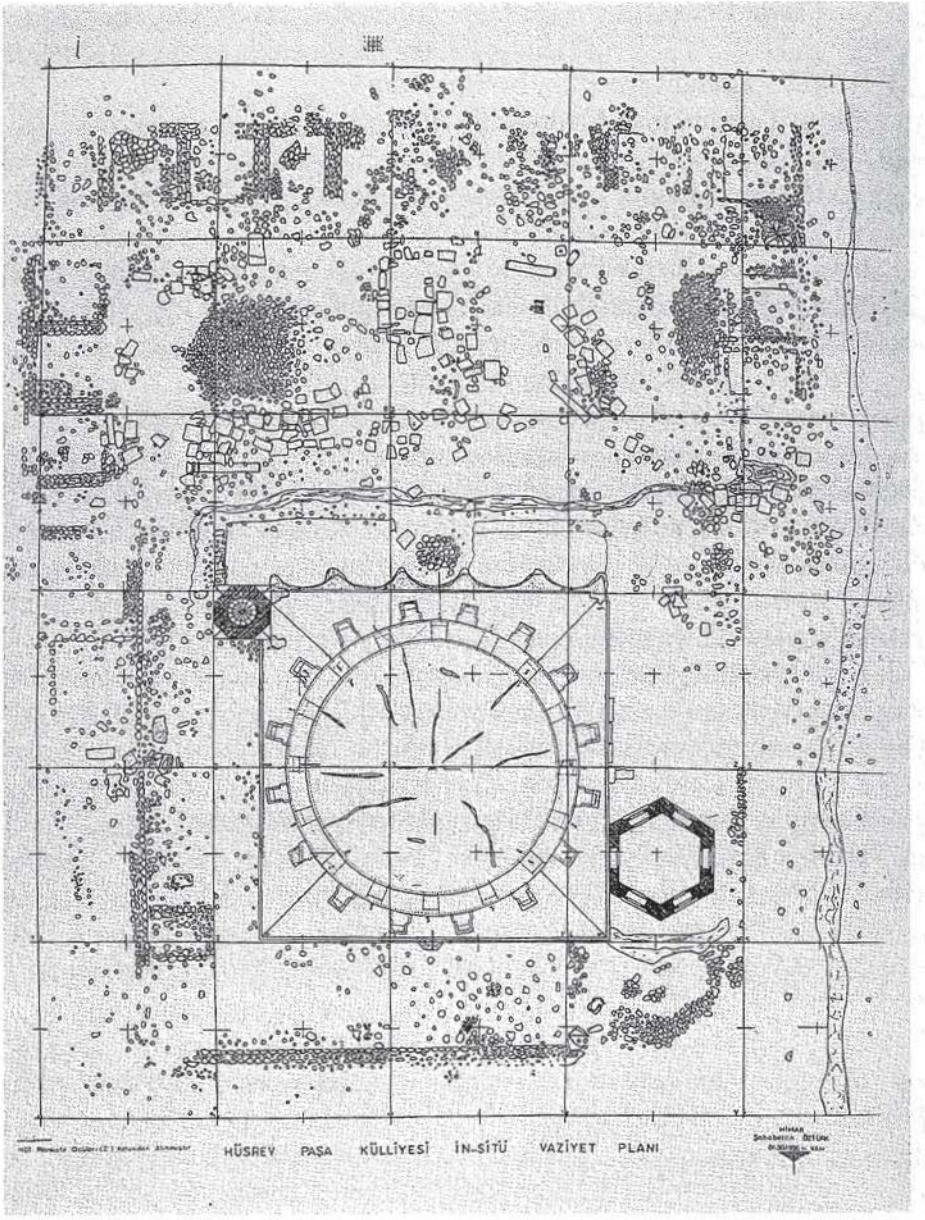
Tüm yaz boyunca sürdürülen kazı ve restorasyon çalışmalarının 1997 yılı bölümü, planlanan ve umulan hedefin üzerinde bir başarı ile sonuçlanmıştır.

Çizim Listesi

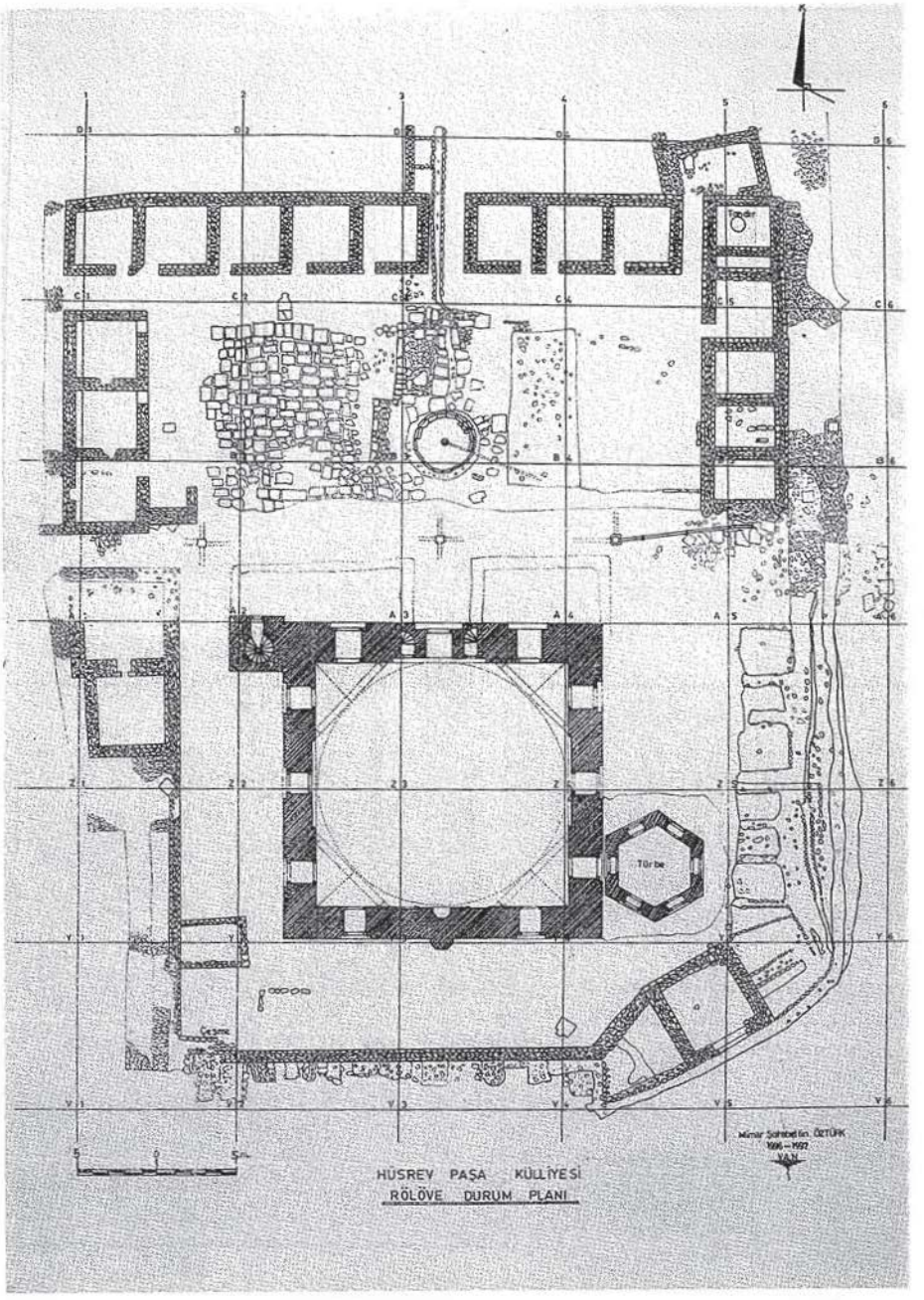
1- Hüsrev Paşa Külliyesi'nin İn-Situ Plânı
2- Kazısı Tamamlanan Medresenin Plânı

Resim Listesi

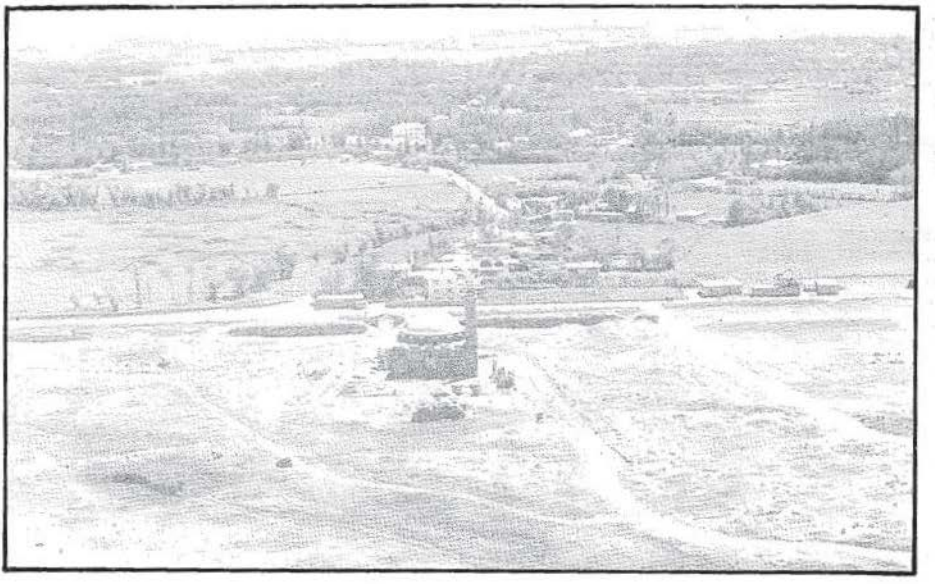
1- Eski Van ve Hüsrev Paşa Külliyesi
2- Hüsrev Paşa Külliyesi'nin Güneybatıdan Görünüşü
3- Hüsrev Paşa Külliyesi'nin Medrese Kazısı
4- Medrese Hücresinde Bulunan Tandır
5- Hüsrev Paşa Külliyesi Şadırvanının Kazı Sonrası Görüntüsü
6- Şadırvan ve Medrese Hücreleri
7- Medresenin Doğudan Görünüşü
8- Kazıda Bulunan Kalem Traş
9- Medresenin Baş Oda ve Hazire Açması
10- Doğu Açması
11- Çevre Duvarı Açması
12- Kare Mekânın Kazısı
13- Kare Mekânın Kazısı Tamamlanmış Şekli
14- Külliyenin Çevre Yolu ve Kaldırımları
15- Külliyenin Çevre Duvarının Konservasyonu
16- Caminin Kubbe Eteği ve Harpuştaların Restorasyonu
17- Hüsrev Paşa Külliyesi'nin Genel Görünüşü
18- Kare Mekânın Restorasyonundan Bir Görünüş

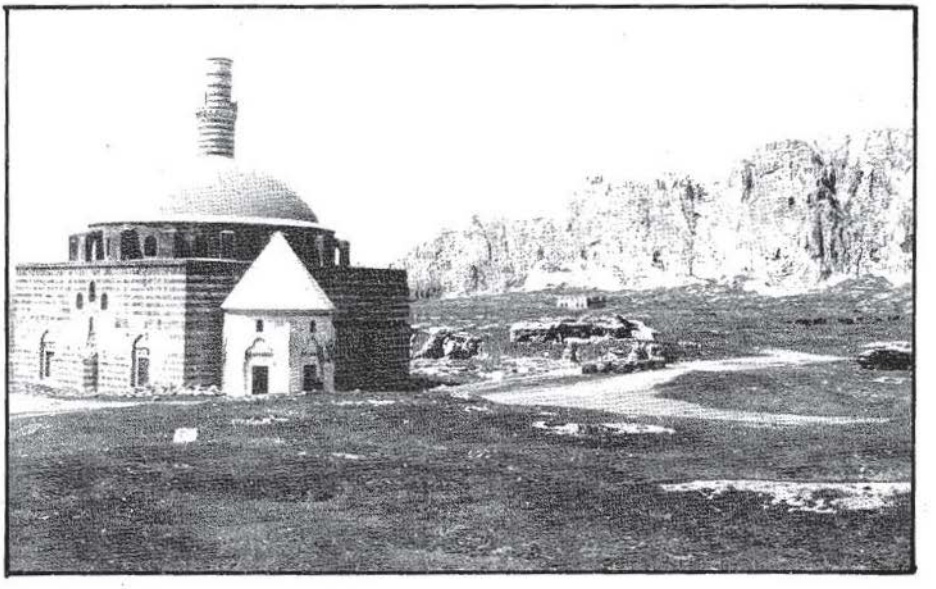
Çizim 1

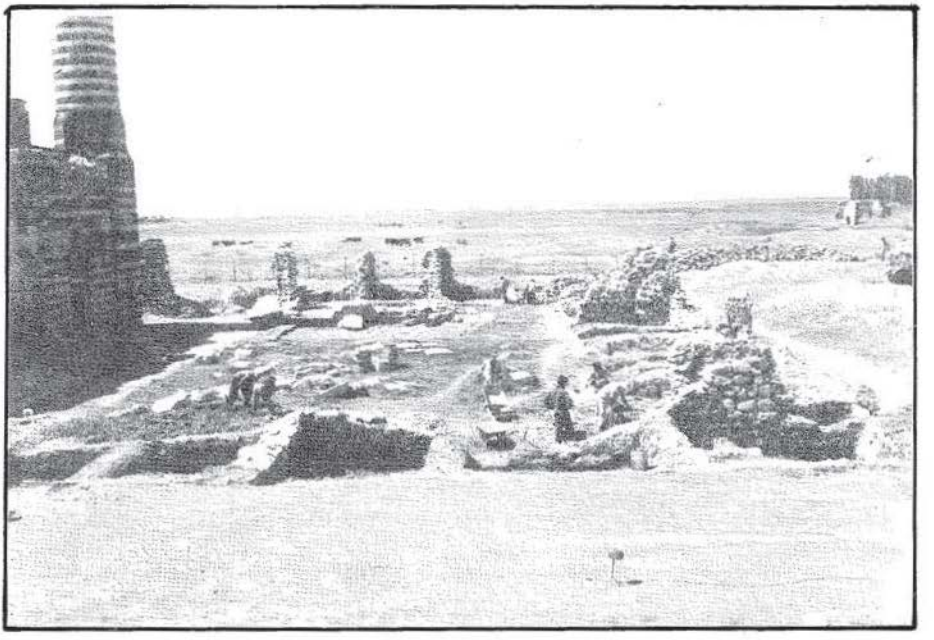
Çizim 2

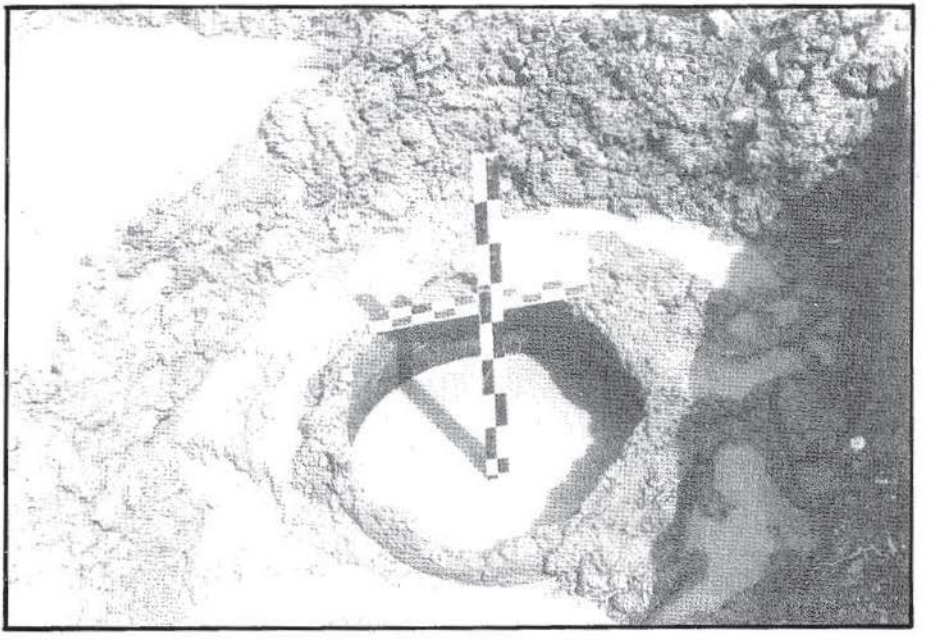
Resim 1

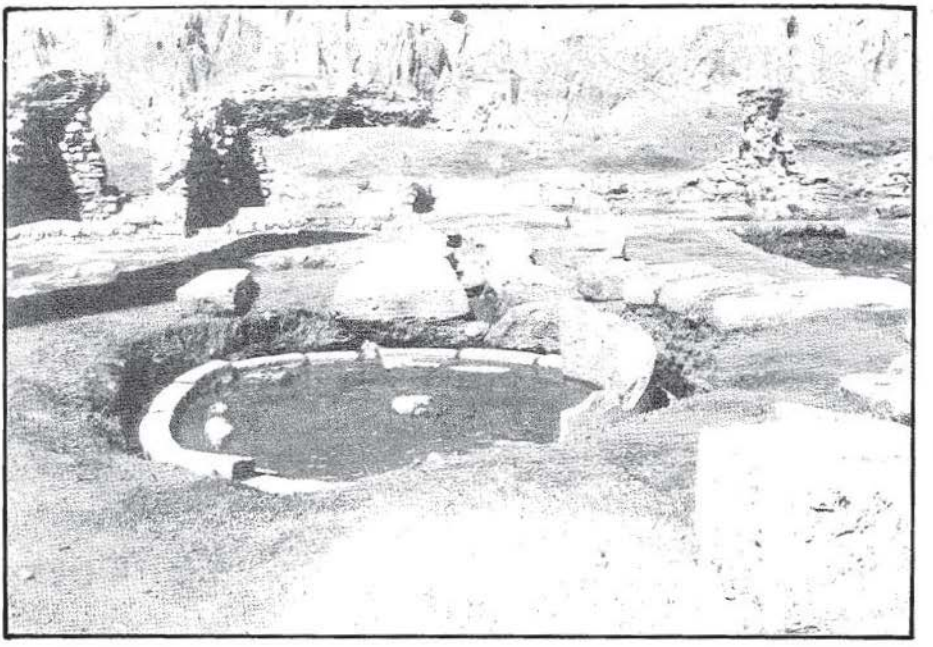
Resim 2

Resim 3

Resim 4

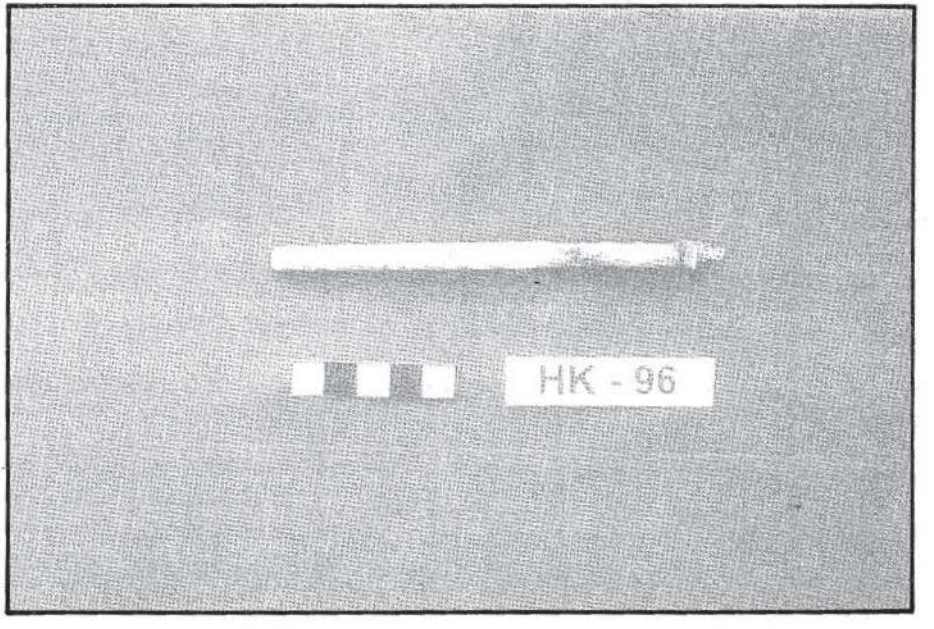
Resim 5

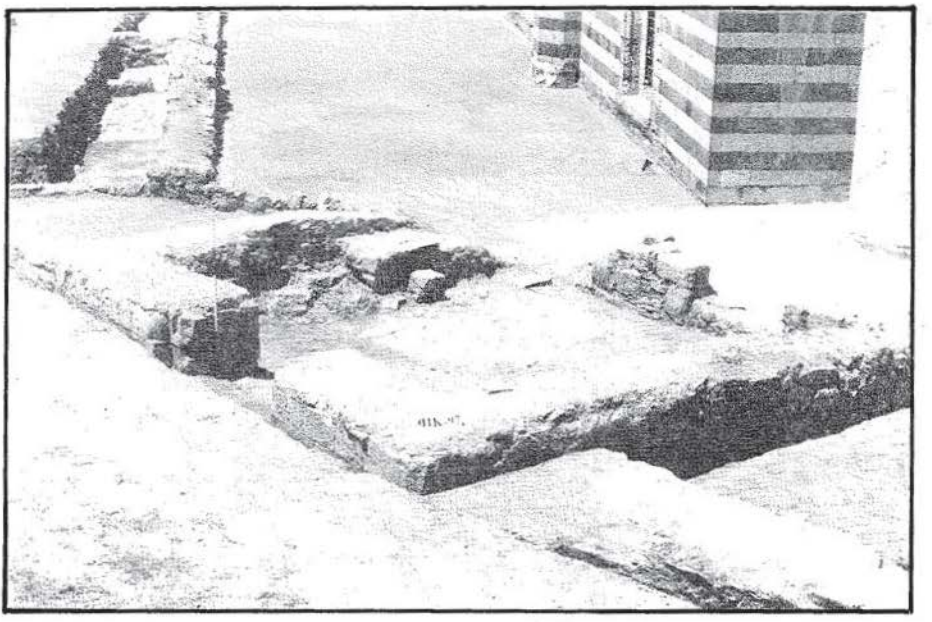
Resim 6

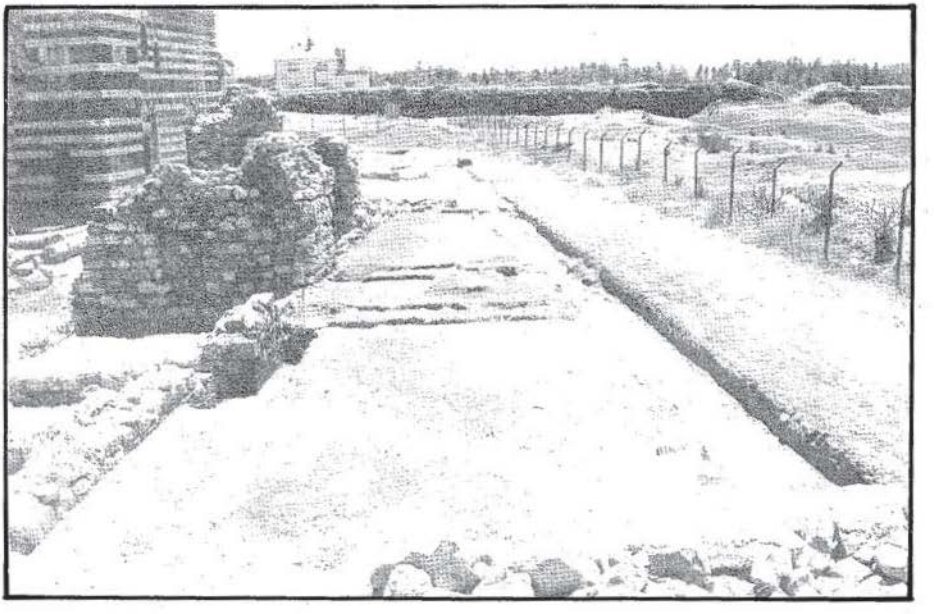
Resim 7

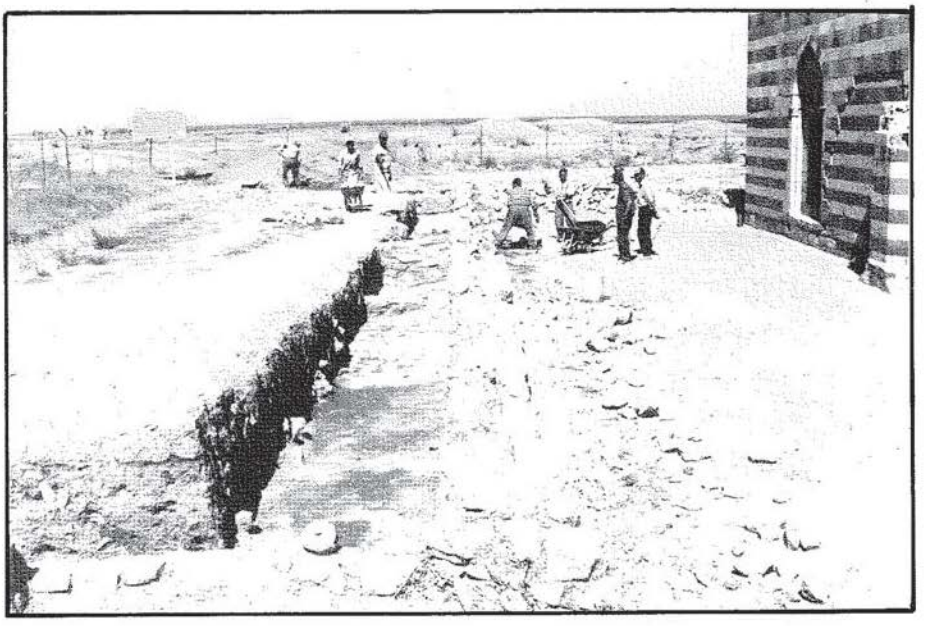
Resim 8

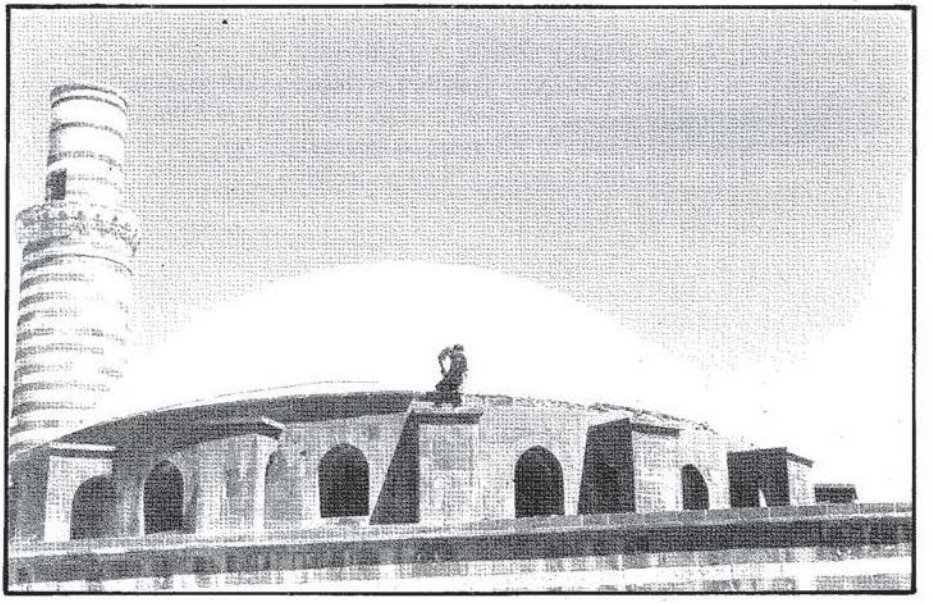
Resim 13

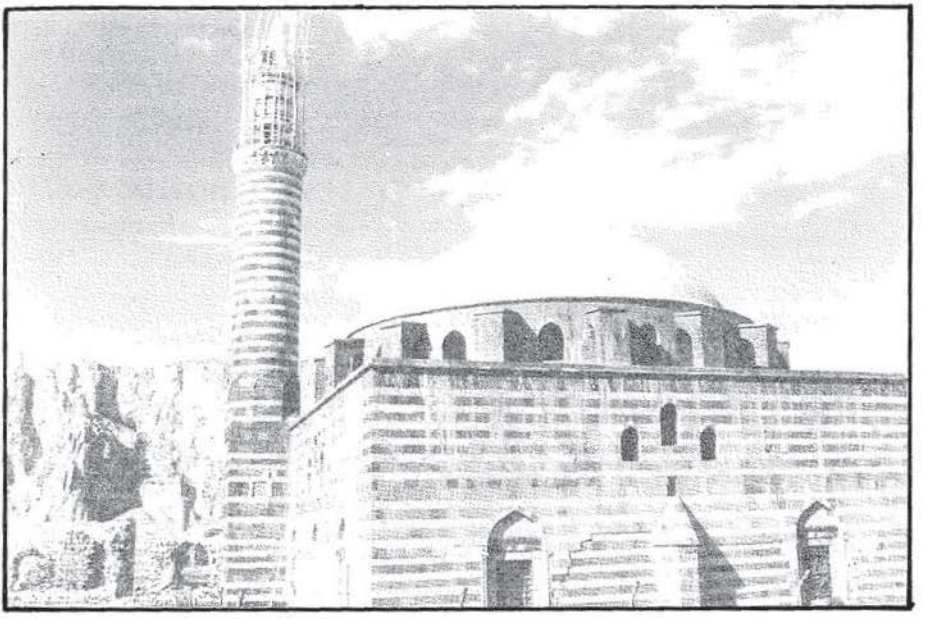
Resim 14

Resim 15

Resim 16

Resim 17

Resim 18